

УДК 338.439.63

Л.М. Яцун, канд. екон. наук, доц.

С.М. Шeverдіна, магістр

ХАРЧУВАННЯ НАСЕЛЕННЯ В ДОМОГОСПОДАРСТВАХ УКРАЇНИ

Розглянуто стан, тенденції та соціально-економічні аспекти проблеми харчування в Україні.

Рассмотрены состояние, тенденции и социально-экономические аспекты проблемы питания в Украине.

This article discusses the status, trends and socio-economic aspects of the nutrition problem in Ukraine.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Забезпечення оптимального стану харчування населення є однією з найбільш актуальних проблем, що зумовлена тим, що саме харчування виступає важливою передумовою, формування здоров'я населення. У кожній етнічній, культурній, релігійній спільноті людей існували свої уявлення щодо необхідного харчування, які були частиною існуючого в певний час світогляду.

Проблема здорового харчування населення має виражене соціальне значення й належить до категорій глобальних, які відіграють істотну роль у забезпеченні якості життя людини, її здоров'я й тривалості життя. Доведено, що рівень здоров'я на 50% залежить від соціально-економічних умов і способу життя, найважливішою складовою якого є харчування. Проблеми харчування бувають двох типів: 1) обмеженість продуктів харчування в населення з низьким рівнем доходу; голод на клітинному рівні через дисбаланс обмінних процесів, пов'язаних з дефіцитом основних інгредієнтів харчування (білки, жири, вуглеводи), вітамінів, мінеральних речовин; 2) невміння правильно харчуватися, відсутність необхідних знань про роль харчування, культуру харчування у формуванні й підтримці здоров'я й життєздатності. Проблема здорового харчування — складна й комплексна проблема, що вимагає великих знань і навичок у різних галузях науки й практики. Питання виробництва, зберігання, доставки й споживання харчових продуктів, організації й контролю харчування, забезпечення відповідності складу продуктів потребам людського організму, їх раціональне використання й засвоєння відносяться до багатьох наук, а саме: екології й сільського господарства, біології й фізіології, лікувальної та профілактичної медицини, економіки та менеджменту.

Через нераціональне харчування відбувається втрата 4,5% здорових років життя внаслідок передчасної смертності та інвалідності. Нездорове харчування призводить до значних економічних збитків, зумовлених витратами на лікування, діагностику, догляд за хворими та їх реабілітацію в медичних закладах, втрат для виробництва у зв'язку із захворюваннями, а також втрат доходів для сімей.

Світовим досвідом доведено, що нераціональне та незбалансоване харчування є одним з найважливіших чинників ризику у виникненні серцево-судинних захворювань, раку, різних форм діабету, остеопорозу, карієсу, ожиріння, виснаження та інших патологічних станів.

Глобальна стратегія ВООЗ в області раціону харчування, фізичної активності та здоров'я окреслила головні стратегічні орієнтири у цій сфері, що мають бути реалізовані на національному рівні на системних міжвідомчих засадах, з урахуванням міжнародного досвіду.

Досвід багатьох країн світу переконливо свідчить, що послідовна комплексна державна політика в галузі харчування, спрямована на забезпечення всіх груп населення повноцінним, раціональним харчуванням, дає позитивні результати в зниженні рівня захворюваності та поліпшення показників здоров'я населення.

В Україні актуальність проблем, пов'язаних з якістю та характером харчування, визначається низькою спроможністю більшості населення у забезпеченні повноцінного харчового раціону, стійкими порушеннями структури харчування, значним поширенням аліментарно залежної патології. Більш як половина випадків передчасної смерті (до 65 років) чоловіків і жінок зумовлені хворобами, пов'язаними з нездоровим харчуванням. Неприпустимо низьким є рівень освіти населення з питань здорового, раціонального та лікувально-профілактичного харчування.

З огляду на значущість здоров'я населення у контексті суспільно-економічного розвитку і безпеки країни, важливим завданням у сфері збереження і зміцнення громадського здоров'я та забезпечення майбутнього України, є вдосконалення державної політики у сфері харчування населення та забезпечення раціонального збалансованого харчування, особливо підростаючого покоління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблематики харчування присвячені праці О.І. Черевко, Л.О. Крайнюк, Л.О. Касілової, Л.Д. Манєлової, Л.Д. Скурікіної, С.І. Юрченко.

Мета та завдання статті. Метою дослідження було вивчення стану, тенденцій та соціально-економічних аспектів проблеми харчування в Україні та Європі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Харчування населення – це глобальна соціально-економічна проблема, вирішення якої,

потребує консолідації зусиль на світовому, регіональному та національному рівні. Найважливішим аспектам проблеми харчування людства були присвячені численні міжнародні форуми останніх десятиліть.

На світовому рівні були визначені основні проблеми у сфері харчування, що потребують вирішення, це таке: наявність харчових продуктів у достатній кількості; доступність їх для всіх верств населення; безпечність для здоров'я та раціональність харчування.

Вплив харчових чинників на здоров'я та проблеми незбалансованого нераціонального харчування пов'язані як з недостатнім, так і з надмірним споживанням певних харчових інгредієнтів, недостатнім надходженням в організм окремих мікроелементів, недостатньою чи надлишковою калорійністю їжі. Зокрема, дефіцит їжі або брак її різноманітності можуть стати причиною недостатності харчування і пов'язаних з цим захворювань.

Недостатнє харчування, як і надмірне споживання харчових продуктів є важливою проблемою здоров'я. Встановлено, що небезпечне та незбалансоване харчування зумовлює досить значний тягар хвороб, який становить 9,7% від загального показника DALI (від числа років життя, втрачених внаслідок передчасної смерті, а також прожитих з інвалідністю). Щорічно близько 2,7 млн смертей у світі спричиняють хвороби, пов'язані з недостатнім споживанням фруктів та овочів [1]. Населення розвинених країн споживає багато висококалорійних жирів і цукру, що сприяло поширенню ожиріння. Незбалансоване харчування стало причиною ожиріння не тільки серед забезпечених людей, але й серед осіб з низькими доходами. Основною соціальною відмінністю в якості харчування є відмінності в джерелах поживних речовин. Правильне харчування і добре налагоджене постачання продуктами є одним з ключових умов забезпечення поліпшення здоров'я і благополуччя.

У країнах Європейського регіону має місце нераціональне незбалансоване харчування, зі значною диференціацією споживання окремих харчових продуктів та калорійності харчового раціону. У бідних прошарків населення харчування частіше за все складається з більш дешевих перероблених і консервованих харчових продуктів замість свіжої їжі. У людей з низькими доходами менше можливостей для забезпечення здорового харчування. У багатьох країнах не дотримуються рекомендовані експертами ВООЗ норми споживання населенням овочів і фруктів (400 г на добу).

Зокрема в країнах Південної Європи однією особою протягом дня споживається в середньому 272 г овочів і фруктів, країнах Балтії – 374, Азербайджані, Молдові, Україні – 254, Казахстані, Киргизстані та

Узбекистані – лише 199 г. Середня кількість калорій на 1 особу на день (ккал) у країнах Європейського регіону ВООЗ становить 3301,6 ккал, ЄС – 3501,6 ккал; країнах СНД – 2944 ккал [1].

Аналіз сучасного стану харчування населення України протягом 1990–2008 рр. свідчить про наявність негативних тенденцій у стані харчування населення, що характеризуються, перш за все, зменшенням калорійності раціонів населення, змінами їх структури за рахунок скорочення споживання переважної більшості харчових продуктів і харчових речовин.

Динаміку споживання продуктів харчування у розрахунку на одну особу у кг на рік за 1990–2008 рр. висвітлює табл. 1.

Таблиця 1 – Споживання продуктів харчування населенням України (на 1 особу на рік, кг) протягом 1990–2008 рр. [2]

Продукти	1990	1995	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2008 у % до 2009
М'ясо і м'ясо-продукти	68	39	33	31	33	35	39	39	42	46	51	75
Молоко і молочні продукти	373	244	199	205	225	226	226	226	235	225	213	57,1
Яйця, шт.	272	171	166	180	209	214	220	238	251	252	265	97,4
Риба і рибо-продукти	17,5	3,6	8,4	11,0	11,9	12,0	12,3	14,4	14,1	15,3	17,0	97,1
Цукор	50	32	37	40	36	36	38	38	40	40	40	80
Олія та інше	11,6	8,2	9,4	10,0	10,7	11,3	13,0	13,5	13,6	14,3	15,0	129,3
Картопля	131	124	135	140	133	138	141	136	134	130	131	100
Овочі та баштанні	102	97	102	105	108	114	115	120	127	118	130	127,5
Фрукти, ягоди горіхи, виноград	47	33	29	26	29	33	34	37	35	42	43	91,5
Хліб і хлібо-продукти	141	128	125	130	131	125	126	124	120	116	114	80,9

Наведені дані показують, що відбулося виразне зменшення споживання населенням усіх харчових продуктів, за винятком олії й інших рослинних жирів, овочів і баштанних культур. Так, в 1,3 рази зменшилося споживання населенням таких харчових продуктів як м'ясо і

м'ясопродукти, цукор, хліб і хлібні продукти, в 1,8 рази – молока і молочних продуктів. Водночас у 2008 р. практично не змінилося проти даних 1990 р. споживання картоплі, риби і рибопродуктів, уживання фруктів, ягід, горіхів, винограду скоротилося на 8,5%, проте вживання олії та інших рослинних жирів зросло на 29,3%, овочів і баштанних культур – на 27,5%.

За даними Державного комітету статистики України витрати на харчування продовжують залишатися найбільш вагомою статтею сукупних витрат домогосподарств. Так, вартість харчування за 2007 р. у середньому на одну особу становила 11 грн на добу (у 2006 р. – 10 грн). Споживчі сукупні витрати домогосподарств на продукти харчування та безалкогольні напої 2008 р. склали 48,4% від сукупних витрат, у т.ч. 46,6% у міських, 53,6% у сільських поселеннях. Частка цих витрат була вищою у домогосподарствах без дітей (49,8% проти 46,9% у домогосподарствах з дітьми) (табл. 2).

Таблиця 2 – Сукупні витрати домогосподарств за 2008р. [2]

Витрати	Усі домогосподарства	У т.ч. проживають		Домогосподарства з дітьми	Домогосподарства без дітей
		у міських поселеннях	у сільській місцевості		
Всього сукупних витрат, грн	2575,8	2743,4	2203,1	3172,8	2213,4
	у відсотках				
Споживчі сукупні	85,7	86,8	82,9	85,9	85,6
у т.ч. продукти харчування та безалкогольні напої	48,4	46,6	53,6	46,9	49,8

Зростання у 2008 порівняно з 2007 р. реальних наявних доходів населення сприяло подальшому підвищенню споживчих можливостей населення у забезпеченні належного рівня харчування. Це ілюструють певні позитивні зміни у структурі харчування: збільшилося споживання в домогосподарствах більшості харчових продуктів (у середньому за місяць у розрахунку на одну особу, в кг): риби і рибопродуктів – на 16,7%, цукру – на 6,1%, фруктів, ягід, горіхів та винограду – на 5,9%, овочів та баштанних – на 4,4%, м'яса та м'ясопродуктів – на 2%. Водночас дещо знизилося споживання хліба і хлібних продуктів (1%) та залишилося на рівні 2007 р. уживання яєць, олії, інших рослинних жирів і картоплі (табл. 3).

У споживанні продуктів харчування продовжує зберігатися диференціація між домогосподарствами, розташованими у сільських та міських поселеннях, з дітьми та без дітей, найменш та найбільш забезпеченими домогосподарствами. Так, за даними обстеження домогосподарств у 2008 р. встановлено, що як і в попередні роки сільські жи-

телі споживають менше порівняно з міськими: м'яса та м'ясопродуктів – в 1,4 рази, риби та рибопродуктів – в 1,2 рази, яєць – в 1,1 рази, майже вдвічі менше – фруктів, ягід, горіхів та винограду. Водночас у сільських домогосподарствах споживають більше таких харчових продуктів: картоплі – в 1,5 рази, хліба та хлібних продуктів – в 1,4 рази, цукру – на 12,1%.

Таблиця 3 – Споживання продуктів харчування в домогосподарствах (у середньому за місяць на одну особу, кг) [2]

Продукти харчування	2007 р.					2008 р.				
	Усі домогосподарства	у т.ч. проживають		домогосподарства		Усі домогосподарства	у т.ч. проживають		домогосподарства	
		У міських поселеннях	У сільській місцевості	З дітьми	Без дітей		У міських поселеннях	У сільській місцевості	З дітьми	Без дітей
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
М'ясо і м'ясопродукти	4,9	5,4	4,0	4,2	5,8	5,0	5,5	3,9	4,2	5,9
Молоко і молочні продукти	22,3	22,0	23,1	19,4	25,6	22,5	22,6	22,5	19,2	26,2
Яйця, шт.	20	21	19	19	22	20	21	19	19	22
Риба і рибопродукти	1,8	1,9	1,6	1,4	2,3	2,1	2,2	1,9	1,6	2,6
Цукор	3,3	3,2	3,5	2,7	3,9	3,5	3,3	3,7	2,8	4,1
Олія та інше	1,7	1,7	1,7	1,4	2,0	1,7	1,8	1,7	1,4	2,1
Картопля	8,3	7,0	10,9	7,4	9,3	8,3	7,2	10,6	7,4	9,3
Овочі і баштанні	9,2	9,1	9,3	7,6	10,9	9,6	9,7	9,5	8,0	11,5
Фрукти, ягоди, горіхи, виноград	3,4	4,2	2,1	3,2	3,8	3,6	4,3	2,2	3,3	3,9
Хліб і хлібопродукти	9,6	8,7	11,5	8,0	11,4	9,5	8,5	11,3	7,9	11,2

Про несприятливий стан харчування дитячого населення свідчить істотна різниця по всіх показниках споживання продуктів харчування в домогосподарствах з дітьми та без дітей (у середньому за місяць у розрахунку на одну особу, кг).

Найбільш вагому різницю у харчуванні домогосподарств з дітьми та без дітей встановлено щодо таких харчових продуктів як риба та рибопродукти (1,6 рази), цукор, олія (1,5 рази), хліб і хлібопродукти, м'ясо та м'ясопродукти, молоко та молочні продукти, овочі та баштанні (1,4 рази).

Оцінка харчового статусу дорослого населення України в сучасних соціально-економічних умовах показала, що енергетично адекватним є харчування у 52,3% обстежених, недостатню енергетичну цінність раціонів виявлено у 9,3% осіб, надлишкову – у 38,4% осіб. Привертає увагу більша розповсюдженість надлишкового енергетичного харчування серед міського населення, у 42,4% яких зареєстровано підвищений індекс маси тіла, для сільських мешканців цей показник становить 34,5%. Серед осіб з надлишковою масою тіла виявлено 14,8% з ожирінням II та III ступеня.

Дослідженнями встановлено розбіжності в енергетичній цінності раціонів обстежених у різні періоди року. Енергетична цінність зимово-весняних раціонів дещо вища (у чоловіків на 10,3 %, у жінок – на 14,4%), ніж енергетична цінність літньо-осінніх раціонів. Проте харчування чоловіків найбільш активної вікової групи 18–29 років характеризується енергетичною недостатністю, дефіцит якої досягав 17,3%. Цей дефіцит більший серед сільського населення цієї ж вікової групи. Середня енергетична цінність зимово-весняних раціонів харчування жінок усіх вікових груп відповідала фізіологічним потребам та була зниженою в літньо-осінній період.

В останнє десятиліття серед населення України, як і багатьох економічно розвинених країн світу спостерігається виразна тенденція до набирання зайвої маси тіла та поширення ожиріння. Протягом останніх десятиліть поширеність ожиріння в багатьох країнах Європи зросла в 3 рази і за розрахунками кількість осіб, що страждають на ожиріння, на період до 2010 року збільшилась на 20 млн.

За статистичними даними в Україні ожиріння спостерігається у 20,4% жінок та 11% чоловіків. Це пов'язано не тільки з тим, що у більшості населення харчовий раціон складається з дешевої, але некорисної, багатой вуглеводами їжі, а й з патологічними порушеннями центральної нервової системи, з гормональними порушеннями, кількість яких після Чорнобильської катастрофи значно зросла.

Проблема ожиріння призводить до серйозних економічних наслідків у зв'язку зі зниженням продуктивності праці і рівня доходів населення. У різних частинах регіону на ожиріння припадає від 2 до 8% витрат на медичну допомогу, з ним також пов'язано від 10 до 13% смертей. Зокрема 7% витрат на потреби охорони здоров'я в Іспанії бу-

ли пов'язані з ожирінням, що складає близько 2,5 млрд євро на рік. У країнах Східної Європи і СНД на їх частку припадає 5% витрат на охорону здоров'я.

Продовжує зростати захворюваність та поширеність серед населення й інших хвороб, виникнення яких також певною мірою зумовлено харчовими чинниками і розладами харчування, зокрема хвороб органів травлення, системи кровообігу, онкологічних захворювань.

Висновки. З огляду на значущість здоров'я населення у контексті суспільно-економічного розвитку і безпеки країни, важливим завданням у сфері збереження і зміцнення здоров'я та забезпечення майбутнього України, є вдосконалення державної політики у сфері харчування населення та забезпечення раціонального збалансованого харчування, особливо підростаючого покоління.

Вирішити проблему харчування населення в Україні можна за умов вдосконалення державної політики у цій сфері та забезпечення раціонального збалансованого харчування усіх верств населення, особливо підростаючого покоління, шляхом досягнення максимального продовольчого самозабезпечення за основними видами харчових продуктів; забезпечення виробництва продовольства, в обсязі та асортименті достатньому для харчування за науково обґрунтованими нормами; забезпечення відповідності харчових продуктів вимогам безпечності для здоров'я людини; забезпечення повноцінності харчування.

Враховуючи важливу роль аліментарних чинників у формуванні здоров'я, політика в сфері харчування має ґрунтуватися на міжсекторальних засадах, охоплювати освіту, законодавство та державне регулювання та передбачити координацію між охороною здоров'я та сільським господарством, співробітництво з харчовою промисловістю під час виробництва та обробки харчових продуктів, селективний контроль за цінами та правила перевірки якості. Потребує нагального вирішення питання забезпечення державного регулювання та контролю якості і безпеки продуктів харчування на рівні норм міжнародного законодавства в галузі харчування.

Роботу медичного персоналу закладів охорони здоров'я необхідно спрямовувати на проведення ефективних освітніх заходів з метою підтримання здорових навичок харчування. Необхідним є пропагування серед населення сучасних науково обґрунтованих дієтологічних рекомендацій, що відповідають поняттям раціонального харчування, сприяють налагодженню здорового харчування.

Такий комплексний міжсекторальний підхід сприятиме ефективній діяльності з забезпечення раціонального збалансованого харчування, особливо підростаючого покоління, попередженню негатив-

них порушень у стані здоров'я, пов'язаних з нездоровим харчуванням, підвищенню рівня гігієнічних знань та розширенню можливостей для здорового вибору, скороченню поширеності аліментарно залежної патології серед населення, збереженню і зміцненню здоров'я нації.

Список літератури

1. Москаленко, В. Ф. Особливості харчування населення України та їх вплив на здоров'я [Текст] / В. Ф. Москаленко, Т. С. Грузева, Л. І. Галієнко // Науковий вісник національного медичного університету ім. О. О. Богомольця. – 2009. – № 3. – С. 64–73.

2. Статистична інформація щодо споживання продуктів харчування населенням України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <<http://www.ukrstat.gov.ua> >

Отримано 31.03.2010. ХДУХТ, Харків.

© Л.М. Яцун, С.М. Шевердіна, 2010.

УДК 380.8.65

Т.М. Парцирна, канд. екон. наук, доц.

О.В. Жегус, канд. екон. наук, доц.

ДОСЛІДЖЕННЯ СТАНУ Й ОСОБЛИВОСТЕЙ РОЗВИТКУ РИНКУ М'ЯСА ТА М'ЯСОПРОДУКТІВ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Розглянуто динаміку виробництва й купівлі м'яса та м'ясопродуктів у Харківській області, специфіку купівельної поведінки мешканців регіону.

Рассмотрена динамика производства и покупки мяса и мясопродуктов в Харьковской области, специфика покупательского поведения жителей региона.

The dynamics of production and purchase of meat and meat products in the Kharkiv region, specific purchasing behavior of the region are considered.

Постановка проблеми у загальному вигляді. У сучасних умовах економічних перетворень, соціальної нестабільності важливим є забезпечення задоволення першочергових потреб населення України, для яких м'ясо та м'ясопродукти є одними з основних продуктів харчування. М'ясопродукти мають провідне значення в структурі продовольчих товарів. Реалії життя підтверджують наявність сталих вікових традицій приготування широковідомих страв із м'ясом: борщ український, капуста, вареники з м'ясом, холодець тощо, а також виробництво й споживання сала. Крім того, останнім часом усе популярнішими стають напівфабрикати з м'яса, ковбасні вироби. У зв'язку з цим постає необхідність вивчення тенденцій споживання м'яса та